

СТАНОВЛЕННЯ СВЯЩЕННИЦЬКОГО СЛУЖІННЯ ВОЇНАМ

Анотація. У статті показано, що через відсутність історичного та біблійного дослідження стосунків «священник – воїн» під час війни в Україні загострюється невизначеність стосунків капеланів і військових. За допомогою дослідження історичних та біблійних фактів автор демонструє взаємини між священниками та воїнами в різних цивілізаціях Сходу. Зокрема, розкрито раннє жрецьке служіння воїнам Месопотамії, а також запропоновано свідчення священницького служіння в історії Авраама та Мойсея і у визвольних війнах Старого Заповіту. Пропоноване дослідження покликане закласти теоретичний і практичний фундамент у відносинах «священник – воїн». Стаття є першою частиною дослідження, що спрямовує до визначення місця і форми служіння священника у воєнних діях у сучасних реаліях кровопролитної війни в Україні.

Ключові слова: священник, війна, жерці-воїни, Месопотамія, Авраам, Мойсей.

Title: Formation of priestly ministry to soldiers.

Annotation. The article shows that due to the lack of historical and biblical research on the priest-militant relationship, during the war in Ukraine the confusion of the relationship between chaplains and the military is escalated. Through the study of historical and biblical facts the author demonstrates the relationship between priests and warriors in different civilizations of the East. In particular, early priestly service to warriors in Mesopotamia is shown, as well as evidence of priestly service in the history of Abraham and Moses and in the liberation wars of the Old Testament. The proposed study is intended to provide a theoretical and practical foundation in the priest-militant relationship. The article, is the first part of a study which directs towards determining the place and form of priestly ministry in warfare in the contemporary realities of the bloody war in Ukraine.

Keywords: priest, war, warrior priests, Mesopotamia, Abraham, Moses.

Олег Стандрійчук, випускник Одеської богословської семінарії (2003 р.), магістр служіння, член церкви ЄХБ «Благодать», душеопікун капеланського служіння військовослужбовцям та сім'ям загиблих воїнів (м. Одеса, Україна).

Вступ

◆ Військовий капелан... Хто ти є, друже, брате? Чим займаєшся? Чому ти тут, у нелюдських умовах, у вирі війни? Такі запитання виникають не лише у дотичних до військового капеланства людей. У певних обставинах на подібні запитання шукають відповіді самі військові капелани...

В Україні настав час, і священники, пастори, рабини, мулли – служители різних релігійних напрямів, різних ступенів посвячення й чину, різного духовного віку одягнули військову форму, присягнули на вірність народу України, виконавши певні військовозобов'язувальні кроки, стали військовими капеланами. Вони пишуть нову сторінку в сучасній історії України. І кожна буква цієї історії – це відповідь на виклик військового часу: умов життя й існування, стану глибокого розкаєння і найгрубішої жорстокості, нестримної радості і невимовного болю, найвищого блаженства і найбільшого жахиття, безкорисливої дружби і крайнього егоїзму, животворної Божої віри і відчайдушного руйнівного невір'я.

Необхідність цього дослідження продиктована кількома умовами. З одного боку, про капеланство, зокрема й про військове, написано достатньо статей в різних релігійних традиціях. І, здавалося б, вже є відповіді на всі запитання щодо необхідності цього виду священницького служіння. З іншого – існує брак обґрунтування цього служіння з історичної і біблійної перспектив. Складність полягає не лише в визначенні стосунків священників і їхніх опікуваних до війни, а в самому характері священницького служіння військовим. Оскільки будь-яка силова структура є за своїм визначенням і місією агресивною, то постійне підтримування бойового духу воїна є небезпечним як для самої людини, так і для її оточення – сім'ї, військового підрозділу, релігійної громади, і для суспільства в цілому – куди повернеться військовий після закінчення бойових дій, або де перебуває військовослужбовець на цей момент. Така перспектива, навіть якщо вона не промовлена вголос, але відчувається інтуїтивно, у багатьох богобійних священників викликає стриманість як до дослідження цієї теми, так і практичних кроків щодо капеланства в будь-яких силових структурах.

У цьому дослідженні немає відповідей на запитання правильності чи неправильності вибору тих, хто пішов на службу як військовий капелан чи тих, хто взагалі не хоче мати жодного стосунку до військових дій чи їхні наслідків.

Представлена до уваги читачів стаття є першою частиною дослідження історичного розвитку, біблійного свідчення священницького служіння воїнам, підґрунтя стосунків на рівні «військовий – священник» і «священник – воїн», сьгоднішніх завдань і перспектив військового капеланства і священницького служіння військовим у майбутньому.

Стаття обмежена часовими рамками історії і географії зародження першої державності в Месопотамії і першої біблійної державності часів Авраама і Мойсея^[1].

ВІЙНА І СВЯЩЕННИЦЬКЕ СЛУЖІННЯ

◆ Історія розвитку військового священства не на багато молодша, ніж історія людства на Землі. Відколи гріх увійшов у життя людей, а його наслідки – страх, докори сумління та безвідповідальність – спонукали шукати безпеки, душевного спокою та впевненості й довіри людей одне в одному, і виникла потреба в тих, хто може допомогти у вирішенні внутрішніх нагальних потреб. Релігійні пошуки людства призвели до появи духовних посередників: священників, пророків – у випадках богоцентричних, конструктивних пошуків, і жерців, шаманів, чаклунів – у випадках егоїстичних, деструктивних пошуків.

Одними із серйозних наслідків гріховного, розбалансованого стану людини як вінця творіння Божого стало бажання панувати над іншою людиною. У свою чергу практичні кроки з реалізації бажання «панування над собою подібними» призвели до виникнення насилля і застосування засобів перемоги і захисту – зброї. Із залученням великої кількості людей на довготривалий час збройні сутички перетворилися на війни, а в самих ворогів це породило агресивність і людиноненависництво. Люди зіткнулися з особистою обмеженістю у підготовці до війни, безпосередньо у військових діях, і після їх закінчення. Страх перед бойовими діями, бажання перемогти у війні за будь-яку ціну, велика кількість смертей, скалічень фізичних і душевних у самій війні, неможливість повернутися воїнам до звичайного розміреного життя після війни, значна кількість батьків, дружин, дітей, які втратили своїх рідних – це невеликий перелік тих наслідків військових дій, які примушували і примушують людство шукати надлюдські і потойбічні сили для задоволення внутрішніх, душевних потреб розламанної війною душі. Отже, у духовних посередників виник ще один напрям їхнього служіння – військовий.

Розглянемо, які початкові кроки пройшло людство в формуванні священницького служіння воїнам, як учасників війни і військових дій задовольняли потреби своїх душ. Потрібно зазначити, що військова справа протягом тисячоліть розвивалася паралельно з розвитком державності.

РАННЄ ЖРЕЦЬКЕ СЛУЖІННЯ ВОЇНАМ В МЕСОПОТАМІЇ

◆ Перша стародавня державність виникла в південній частині долини рік Тигру і Євфрату, що на Близькому Сході (територія сучасного Іраку). Саме в регіоні Дворіччя вперше склалися початкові форми цивілізації,

^[1] Планується продовження дослідження біблійного свідчення та історичного розвитку священницького служіння воїнам у наступних числах альманаху.

пов'язані насамперед із процесом урбанізації. Месопотамія подарувала світу не лише перше місто, перших лікарів, першу писемність, а й першу армію^[2].

Зрозуміло, що одним із ранніх релігійних пошуків допомоги у загарбницьких війнах було культове поклоніння в середовищі стародавніх народів Месопотамії. До того часу, поки шумери й інші народи Межиріччя вели родовий спосіб життя, їхнє божество Ашшур було покровителем полювання і зображувалося на фоні крилатого сонячного диску у вигляді мисливця з луком і биками. З розвитком держави іменем цього божества було названо місто – столицю Ассирії. А коли місто Ашшур стало центром могутньої імперії (XIII ст. до Р.Х.), в ньому був збудований храм – зикурат – на честь головного божества ассирійського пантеону Ашшура, який уже набув на той час функцій бога війни. Підтвердженням цього був напис у храмі, звернений до Ашура: «Дай царю меч, лук і щит»^[3].

Водночас цар Ассирії став головним жерцем^[4], а його ім'я утворювалося від імені божества – Ашшурнасірапал. Така трансформація імен відбувалася і в інших царів (Ашшурбаніпал^[5]). Ассирія перейшла від спокійного життя до загарбницьких війн на цілу епоху. Цар набував ще й функцій головнокомандувача. Він мав і військові обов'язки, і виконував місію звернення до бога для допомоги своєму війську.

У коло осіб, що мали повноваження на спілкування з богами під час війни, були включені, крім царя як верховного жреця, оракул (головний пророк), віщуни (астрологи) і жерці нижчого рангу. В обов'язки віщунів входило тлумачення знамень і знаків – різних природних явищ, зокрема астрономічних, і особистих екстатичних видінь. Залежно від того, як тлумачили і що «бачили» провидці, полководці ухвалювати те чи інше тактичне рішення: початок військового походу, кількість воїнів, їхнє озброєння. Крім того, відбувалися певні ритуали як перед початком військових кампаній, так і після їхнього закінчення^[6].

^[2] Тюрменко І.І., Горбула О.Д. Культурологія. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4234.html>

^[3] За редакцією Умберто Еко Історія європейської цивілізації. Близький Схід / Пер. з італ. Харків : Фоліо, 2016. 1309 с.

^[4] Жрецтво – Українська релігієзнавча енциклопедія (ure-online.info).

^[5] Ашшурбаніпал (669–бл. 633 рр. до Р.Х.), захопив владу 668 р. до Р.Х. За його правління Ассирія досягла найвищої могутності, основою якого було сильне військо, добрі дороги, впорядкований адміністративний устрій. І. С.Печенюк. Організація армій ранніх рабовласницьких держав давнього Близького Сходу і система їх комплектування. Воєнно-історичний вісник, Збірник наукових праць Національного Університету оборони України. Київ, ЦП 'Компринт', 2(8) 2013, 158 с., с. 25.

^[6] <https://coollib.com/b/287257-mihail-yurevich-mochalov-drevnyaya-assiriya/read#r34> Розділ «Военные ритуалы». Більшість ассирологів погоджуються, що ассирійці не втручалися в релігійні традиції та ритуали підкорених народів і не намагалися їх змінити. Можна було по-різному чинити з людьми, але ворогувати з богами, навіть чужоземними, ніхто не збирався.

Життя асирійського царя було обставлене різними ритуалами. Наприклад, у написах Ашшур-нацир-апала II міститься згадка про обмивання царської зброї в Середземному морі після завоювання низки сирійських міст. Походи та інші військові дії в Ассирії починалися зі звернення до оракулів, нарад з астрологами і обов'язкового великого жертвоприношення асирійським богам. Жертвували зазвичай овець і биків. Ворожили на печінці та інших внутрішніх органах, як то пізніше було в Стародавньому Римі. До складу армії входили жерці *bagū*, віщуни. У складі військової ритуальної поведінки можна помітити елементи освячувальної, консекративної магії (очищення місця жертвоприношення, очищення й освячення зброї), і практику жертвоприношень, і особливі дії, пов'язані з приниженням супротивника; на ворога могло насилатися псування.

Загалом можна відновити таку послідовність ритуалів на війні. Спершу цар звертається із запитом до оракула (здебільшого це ворожіння на печінці жертвовного ягняти), потім радиться з астрологами щодо сприятливого місяця і дня для початку війни, приносить жертву богам у головному храмі свого міста. Потім влаштовується ритуал, який проводить один із верховних жерців храму. Нарешті після успішної війни проводять ритуали, що свідчать про поразку противника. Військові кампанії асирійських владик пояснювалися виконанням волі бога Ашшура. На полі битви асирійське військо виступало під штандартами Ашшура, а також Адада, Нергала, Іштар. Зображеннями богів-покровителів супроводжувалися і деталі озброєння. Військовий похід міг супроводжуватися різними божественними знаками. Їм, наприклад, приділяють велику увагу аннали Ашшурбаніпала, де серед іншого розповідається про явище уві сні цареві Лідії Гігу бога Ашшура, який велів йому скоритися асирійській могутності, про явище богині Іштар з Арбели воїнам Ашшурбаніпала, яким вона обіцяла допомогу в переправі через розбурхану річку^[7].

Оскільки чимало вояків (переважно рядового складу) асирійської армії були одруженими, а війни тривали довго, то верховні жерці давали розпорядження піклуватися про сім'ї воїнів свого війська, особливо тих, які потрапляли в полон^[8].

Сплинув час і вироблені жрецькими-воєначальниками правила поведінки воїнів і ставлення до полонених воїнів були викарбувані в «Кодексі

^[7] Там само.

^[8] Мочалов М.Ю. Древняя Ассирия. <https://coollib.com/b/287257-mihail-yurevich-mochalov-drevnyaya-assiriya/read#r34> «Якщо жінку віддано заміж, але її чоловіка забрав ворог, а свекра або сина в неї немає, вона повинна два роки залишатися вірною своєму чоловікові. Якщо протягом цих двох років у неї не виявиться їжі, вона повинна піти й оголосити про це. Якщо вона – приписна до палацу, то... начальник її повинен її годувати, а вона повинна працювати на нього. Якщо ж вона – дружина хушпу, то його... командир має її годувати, а вона має працювати на нього».

Хаммурапі»^[9]. Для підтвердження походження Кодексу і легітимності своєї праці монарх використав релігію – у верхній частині стовпа був зображений цар Хаммурапі, що стоїть у молитовній позі й отримує закони з рук бога сонця і світла Шамаша^[10].

Ритуал поховання воїнів нічим не відрізнявся від поховання інших людей. Подібно до інших давніх народів, асирійці галасливо висловлювали свою скорботу. Як тільки людина помирала, члени його сім'ї починали роздирати на собі одяг, дряпати обличчя і груди, посипати голову попелом. Небіжчиків не муміфікували, їх обмивали, обливали пахучими маслами, одягали і ховали. Померлого забезпечували всім: їжею, одягом, прикрасами, начинням. Могили будувалися з цегли. Це були великі підземні камери^[11].

Основними релігійними мотиваційними ідеями для ведення війни в державах Месопотамії були такі міфи:

Міф про створення світу богами із водяної стихії. Всесвіт – всезагальний порядок, єдина «космічна держава».

Міф про створення і місію людини – боги створили людину з глини, щоб вона вела добродійне життя, виконуючи волю богів й прислужуючи їм. Добродійне життя полягало у слухняності, починаючи від послуху старшим у сім'ї, продовжуючи покірністю державній владі й завершуючи служінням богам. Шлях слухняності уявлявся шляхом набуття божественної милості та досягнення земного щастя, почесного становища у суспільстві.

Міф про безсмертя – життя людини жорстко детерміноване, смерть є закономірною кульмінацією, після чого починається або райське життя, яке є наслідком добродійного життя на землі, або своерідна реінкарнація. Підземне царство відмежовує від світу живих «сім воріт». Доля

Стела з «Кодексом Хаммурапі» (деталь), барельєф, на якому зображений цар Хаммурапі (зліва), який слухає бога сонця і світла Шамаша. Лувр, Париж.

^[9] І.С. Печенюк. Організація армій ранніх рабовласницьких держав давнього Близького Сходу і система їх комплектування. Воєнно-історичний вісник: збірник наукових праць Національного Університету оборони України. Київ, ЦП «Компринт», 2013, 2(8), 158 с., с. 22. «У кодексі Хаммурапі певний інтерес мають статті 26–41, в яких викладено обов'язки та права воїна, а також статті 133–135, де говориться про права воїнів, які потрапили у полон».

^[10] Кодекс Хаммурапі. <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Year=-1757>

^[11] Васильєв Л.С. Історія релігій Сходу. – М., 1998.

померлих – важка, виняток становлять душі, по яких відправили поховальний обряд, або принесли жертву, а також воїни, що загинули на полі бою і багатодітні батьки. Душі похованих переправляються через ріку, а душі непохованих повертаються на землю і чинять зло^[12].

Отже, навіть після поверхового дослідження релігійної системи стародавньої Месопотамії вимальовуються такі висновки: релігійна система активно взаємодіяла з військово-політичною системою – жерці були активними діячами у військових кампаніях, у політиці і в житті тодішніх воїнів. Культурна служба того часу мала чітку структуру: верховний жрець – оракул – віщуни, астрологи – жерці, які звершували ритуали. На кожному рівні жерці виконували певні функції, які склали цілісну систему взаємодії державно-політичного апарату з військовим. Виглядало це так: верховний жрець (він же часто і цар, і головнокомандувач) приймав політичне (стратегічне) рішення – йти війною на навколишні народи. Також він приносив жертву в головному храмі свого міста. Оракул – підтверджував або спростовував, чи коригував це рішення – виконував роль царського радника. Віщуни, астрологи – вказували на дату початку військових дій, необхідну кількість військових, вид зброї. Жерці найнижчого рівня готували місце для принесення жертв, звершували жертвоприношення, освячення зброї, ритуали перед боєм і після нього, займалися похованням загиблих воїнів.

Язичницька система культового служіння у військах у часи становлення і розвитку месопотамських держав тяжіла до декларативно-практичної, тобто ухвалювали політичне рішення – наказ, а вже під нього підлаштовували все інше. А з погляду служіння вона була прислужницею в державно-політичній системі: оправдовувала загарбницькі війни, брала участь в агресивній державотворчості – створення монархічної імперії, була зацікавлена в розподілі награваного, від матеріальних цінностей до рабів, для збереження і розвитку жрецького культового служіння, була віддалена від безпосередніх виконавців військової справи – воїнів, оскільки самі жерці належали до привілейованого класу.

Чи задовольняла месопотамська релігійна система душевні потреби тодішніх воїнів на традиційно-ритуальному рівні на період війни? – ТАК! Система жертвоприношень перед бойовими діями стимулювала сім'ї воїнів до продовження роду. Шлях до цього – через влаштування аморальних оргій.

Передбойові ритуали також допомагали позбутися страху і ввійти в стан надмірної агресії. Ритуали, які виконувались у бою, підтримували агресивність понад потрібну міру часу^[13]. Ритуали, які відбувалися після

^[12] Вплив культури Месопотамії на культуру старовинного світу. <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/12127>

^[13] Якобсен Торкільд. Сокровища тьми. История месопотамской религии. — М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1995. — 293 с

бою, підтримували не лише бойовий дух, але й укорінювали войовничість людини безповоротно.

При всьому цьому виникає запитання: Чи потрібна була висока мораль у сучасному розумінні воїнам Месопотамії? – Ні! Ні вони самі, ні держава, якій вони служили, не мали в тому жодної потреби. Питання моралі в арміях Месопотамії служителями культу – жрецькими – не задовольнялись, оскільки мораль була відокремлена від релігії.

РАННІ БІБЛІЙНІ СВДЧЕННЯ СВЯЩЕННИЦЬКОГО СЛУЖІННЯ У ВІЙСЬКУ

Історія з Авраамом

Історія з Авраамом записана в 14, 15 розділах Книги Буття. 800-тисячне військо чотирьох месопотамських царів^[14] розбило військову коаліцію п'яти нечестивих царів^[15]. Під час бою в полон потрапив племінник Авраама Лот. Авраам зібрав 318 слуг і частину жителів Ханаану. Він не був досвідченим полководцем, зібрані ним люди не були професійними воїнами, але отримали перемогу, оскільки йшли рятувати життя Лота. Перемога Авраама була надзвичайною, оскільки не лише професійна армія була розгромлена, але й були повернені полонені. Однією із кульмінаційних подій є зустріч Авраама з Мелхиседеком. Якщо розглянути цю зустріч як зустріч священника і воїна-переможця, то можна помітити із тексту цікаві деталі драматичних подій.

1. Авраам повернувся не з дипломатичних переговорів зі звільнення полонених. Він повернувся після запеклого бою, бо написано: «**Напав** на них уночі – він та його слуги, **побив** їх і **гнався** за ними до Хови, що ліворуч від Дамаска» (Бут. 14:15; тут і далі переклад Р. Турконяка, 2011). Оскільки битва відбулася вночі із застосуванням зброї, можна досить впевнено думати не лише про агресивний стан Авраама і його «війська». Граматика тексту підтверджує: **напав, побив, гнався...** Для того, щоб вороже військо тікало на протязі 70 кілометрів, йому потрібно було завдати достатньої поразки, а зважаючи ще й на кількість ворожої армії, розуміємо, що тут була проявлена надлюдська сила. Звільнення величезної кількості полонених підтверджує думку, що ця битва не була миттєвою, а тривала досить довго. До того ж Авраам вів визвольну війну.
2. Зустріч із Мелхиседеком не була «протокольною» – запланованою і розписаною до дрібниць завчасно. «Мелхиседек, цар Салима,

^[14] Авину Авраам бен Терах. <https://toldot.com/history/Avraam.html>

^[15] «...нечестивий цар Содому Бера, грішний цар Гоморри Бірша, цар Адми Шинаб, який ненавидів свого батька, розпусний цар Цвоіма Шемебер, і цар Бели, міста, що пожирає своїх жителів». Гинцберг К. Л. Как Авраам с месопотамскими царями воевал. <https://ja-tora.com/kak-avraam-s-mesopotamskimi-tsarami-voeval/>

виніс хліб і вино» (Бут. 14:18a) після битви в Царську долину. Із рук священника Бога Всевишнього переможцю Аврааму була дана звичайна їжа того часу^[16] як для фізичного відновлення, так і як свідчення Божого прийняття – Аврааме, Бог, Який говорив із тобою, не засуджує тебе, а приймає, адже ти спас не лише Лота, а й багато народу від рабства та мук.

3. Після видимого прийняття – визнання Авраама священником Мелхиседеком – Авраам чує він нього добру звістку – благословення його самого від Бога і про Бога: «Тож поблагословив Аврама і сказав: Благословенний Аврам Всевишнім Богом, Який створив небо і землю» (Бут.14:19). Мелхиседек проголосив переможця – Творця Всесвіту, при цьому не проігнорувавши заслуги Авраама.
4. Авраам, як воїн-переможець, який бачив у перемозі Божу присутність і Його дію, віддає честь Богу через десятину.
5. Авраам не зламався, а зберіг високий моральний дух. Підтвердженням цього є його діалог із нечестивим царем Содому. «А цар содомський сказав Аврамові: передай мені чоловіків, а коней візьми собі. Та Аврам сказав содомському цареві: Я простягну руку свою до Бога Всевишнього, який створив небо і землю: від шнурка до ремінця взуття візьму з усього твого, щоб не сказав ти: Я збагатив Аврама. Лише те, що спожили юнаки, і частку людей, що ходили зі мною, Есхол, Авнан, Мамвре, – хай вони візьмуть свою частку» (Бут.14:21–24).
6. Із плином часу Авраам не заспокоюється від пережитого на війні і після зустрічі із содомським царем. Він в очікуванні помсти від своїх переможених супротивників. Йому гидко від зустрічі з нечестивим правителем із Содому, який хотів Авраама купити. В Авраама виникає важливе екзистенційне запитання, що лякає його: «Що мені із усіх моїх здобутків? Життя минає, а Божа обіцянка не збувається... мабуть не маю прощення за війну?.. а якщо знову війна?..».

Мелхиседек благословляє Авраама хлібом та вином. Мозаїка церкви Santa Mariya, Рим, V ст.

^[16] Частина богословів вбачають в хлібі і вині, принесеними Мелхиседеком прообраз євхаристії. В Святому Письмі (в Післанні до євреїв) маємо лише тлумачення священства Мелхиседека.

Великий і Всезнавчий Бог бачить душевні муки Авраама і продовжує Свою дію зі зцілення зраненої душі. «А після того, про що йшла мова, було до Авраама у видінні Господнє слово що промовляло: Не бійся Авраме, Я обороняю тебе. Твоя винагорода буде дуже велика» (Бут. 15:1). Ці слова Господа ще глибше відкрили серце Авраама і він зізнався в своєму невір'ї і безсиллі Бога в його житті: «Владико, що мені даси? Я ж відходжу бездітним. А син Масека, який народився в моєму домі, він – із Дамаска, Еліезер... Оскільки Ти не дав мені нащадків, – сказав Аврам, – то той, хто народився в моєму домі, – після мене стане спадкоємцем» (Бут. 15:2,3).

Господь не образився на Авраама і продовжив Свою роботу. Спочатку відбулося духовне зцілення Авраама – відновилася віра, а результатом оновленої віри стала праведність – оправдання Самим Богом перед Собою: «І повірив Авраам Богові – і це зараховано йому за праведність» (Бут. 15:6). Подальша робота Господа тривала не лише щодо Авраама, а вже й через нього – робота з розповсюдження віри Божої. «У той день Господь уклав з Аврамом завіт, промовляючи: Твоїм нащадкам дам оцю землю: від Єгипетської ріки до великої ріки – ріки Євфрат» (Бут. 15:18). Цей завіт був скріплений жертвою з обох сторін^[17].

Зробивши огляд стосунків і спілкування священника Бога Всевишнього Мелхиседека із Авраамом як воїном, доходимо таких висновків.

- Авраам пішов визволяти Лота, не маючи особистих інтересів у війні, крім звільнення племінника. Авраам знищував противника, завдав йому нищівної поразки, переслідував мародерів і розбійників, звільнив полонених і повернув їх майно;
- Авраам був виснажений війною фізично, душевно, духовно і потребував всесторонньої реабілітації;
- Авраам не втратив у війні людське обличчя, хоча сумніви і претензії до Бога мав серйозні;
- Авраам визнав Бога переможцем, віддав десятину і прийняв Його зцілення;
- У період реабілітації був відвертим перед Богом і мудрим перед людьми;
- Священник Мелхиседек прийняв Авраама як друга, дав необхідні земні речі, задовільнивши життєво необхідні потреби в їжі і питві;
- Мелхиседек проголосив Божу перемогу через Авраама;
- Мелхиседек прийняв десятину від Авраама;
- Бог був на стороні Авраама і полонених під час війни;

^[17] В.Сорокін. Історико-культурний фон Старого Заповіту. <https://www.bible-center.ru/ru/book/context/god>

- Бог направив Мелхиседека для задоволення фізичних потреб виснаженого війною Авраама і проголошення Його участі;
- Бог безпосередньо звершував довготривале повноцінне зцілення Авраама після участі в цьому процесі Свого священника.

Історія з Мойсеєм

◆ Розглянемо іншого біблійного персонажа – Мойсея – вождя єврейського народу, пророка. Мойсей поєднує в своїй особі військово-політичне й пророцьке служіння. Зовні це дуже нагадує схожу ситуацію з месопотамськими, а пізніше із єгипетськими правителями-жрецьками. Ну, звичайно ж! Було де вчитися. Зважаючи на перші сорок років життя – виховання в імператорському палаці – то не дивно. Але схожість тут лише зовнішня.

Внутрішньо вимальовується протилежна картина: роздуми над своїм походженням, бажання захистити свій народ привели Мойсея на сторону Бога-Творця, Суцього. Бажання переростає не лише в особистий бунт, а в конкретні кроки протистояння військово-політичній машині Єгипту і, зрештою – у формування національної ідентичності і здобуття місця під сонцем – проживання в землі Божої обітниці. У цій, останній для Мойсея, сорокарічній історії, сповненій драматизму, жахиття і спокою, відкриваються обмеженість людської натури і безмежність Творця, нездатність людини підкоритися Богу і надзвичайна добрість Небесного Отця в прояві благодаті до Своїх вибраних.

Початок боротьби за визволення Божого народу вкрай імпульсивний зі сторони майбутнього правителя-пророка: Мойсей вбиває єгиптянина на очах євреїв-рабів. «Сталося ж після багатьох тих днів, коли Мойсей став дорослим, він вийшов до своїх братів – Ізраїльських синів. Коли ж він спостерігав за їхніми стражданнями, то помітив чоловіка-єгиптянина, який бив одного єврея – з його братів, синів Ізраїля. Оглянувшись туди-сюди, він не побачив нікого, тож убив єгиптянина і заховав його в піску» (Вих. 2:11–12). Незрозуміло, як би позначилися на Мойсееві наслідки цього вчинку, якби не страх страти фараоном. Після сорока років перебування в Мадіямській пустелі Мойсей повертається в Єгипет для остаточного звільнення євреїв.

Під час першої ж зустрічі з фараоном Мойсей не лише протистояв йому, але й піддав сумніву «божественність» фараона. Подальші кари єгипетських божеств остаточно показали безсилість всієї єгипетської божественності, зокрема і безсилість божественності фараона – з одного боку, і ствердили віру в Бога Авраама, Ісака, Йосипа, й дух Мойсея – з іншого. Для такого протистояння релігійно-політичній системі Єгипту потрібне неймовірне напруження людських сил, крім цього, потрібно Боже втручання і Його перемога і над людським безсиллям євреїв, і над

усіма божествами Єгипту. Сам Мойсей вів боротьбу на «два фронти» – з одного боку фараон і вся релігійно-політична система Єгипту, з іншого – невір'я дорогих його серцю євреїв.

Не будучи безпосередньо військовою людиною, Мойсей мав дух воїна: непохитність духу, віру в перемогу. Події, які з ним ставалися: візити до фараона, кожен важчий за попередній, зрада Аарона біля гори Синай, бунти народу в пустелі. Побачене Мойсеєм: єгипетські кари, постійний страх страти в Єгипті, загибель армії фараона, ідолопоклонство народу, манна в пустелі. Ці та інші занадто складні події, пережиті Мойсеєм, бачив Господь. Бог дарує зустріч Мойсею із мадіямським священником і тестем в одному лиці в пустелі.

«Мадіямський священник Йотор, тесть Мойсея почув усе, що зробив Господь для Ізраїля, Свого народу, – адже Господь вивів Ізраїля з Єгипту. Тож Йотор, тесть Мойсея, взяв Сепфору, дружину Мойсея після того, як той її відіслав, та обох його синів. Ім'я одного з них – Гирсам, бо Мойсей сказав: Захожим я був у чужій землі. А ім'я другого – Еліезер, адже Бог мого батька – моя допомога. Він вирвав мене з руки фараона. І прийшов Йотор, тесть Мойсея, сини і дружина до Мойсея в пустелю, де він стояв табором на Божій горі. Тож Мойсея сповістили, кажучи: Ось Йотор, твій тесть, наближається до тебе, і дружина та двоє твоїх синів з ним. Мойсей вийшов на зустріч своєму тестеві, поклонився йому і поцілував його. Вони обнялися, і він завів його до намету. І Мойсей розповів тестеві про все, що зробив Господь з фараоном і з єгиптянами задля Ізраїля, і про всі труднощі, які спіткали їх у дорозі, і що вирвав їх Господь з руки фараона і з рук єгиптян. Йотор же був здивований усім тим добром, яке зробив для них Господь, визволивши їх з рук єгиптян і з рук фараона.

Тож Йотор сказав: Благословенний Господь, бо вирвав свій народ з рук єгиптян і з рук фараона. Тепер я дізнався, через те, що напали на них, що великий Господь, більший від усіх богів. І Йотор, тесть Мойсея, приніс всепалення та жертви Богові. Аарон і всі старійшини Ізраїлю прийшли попоїсти хліба з тестем Мойсея перед Богом (Вих. 18:1–12).

Висновки із зустрічі Мойсея – вождя-пророка із священником кочового войовничого народу Йотором у пустелі після пережитого переможного виходу євреїв з Єгипту:

- Мойсей не був військовою людиною і безпосередньо не брав участі у бойових діях, хоча пройшов відповідну підготовку при фараоновому палаці.
- Вбивство Мойсеєм єгиптянина було імпульсивною реакцією на насилля над євреями. Воно викликало сильну реакцію, але страх розправи над Мойсеєм був сильнішим і спонукав його тікати в пустелю.

- Після зустрічі з Богом у пустелі і доручення Мойсею визвольної місії останній погодився не відразу через страх неприйняття своїм народом і помсти із сторони фараона.
- Переживав розчарування і страх щоразу, коли йшов на зустріч з фараоном.
- Став очевидцем загибелі цілої армії Єгипту.
- Всі події переживав сам – дружина і діти були в безпечному місці разом із батьком.
- Священник привів Мойсею сім'ю в пустелю після того, як Мойсей і народ були у відносній безпеці.
- Священник вислухав розповідь-сповідь Мойсея.
- Священник віддав славу Богу за перемогу і приніс жертви. Після цього мав спільну трапезу із народними старшинами.

Наступний епізод із життя Мойсея і єврейського народу записаний у Книзі Вихід 17:8–16. Битва з амалікитянами, знаменитий серед християн текст про перемогу євреїв у той час, як руки Мойсея були підняті вгору: «І сталося, коли Мойсей підіймав руки, то перемагав Ізраїль, коли ж він опускав руки, то перемагав Амалік. Та руки Мойсея стали важкими, і взявши камінь, вони поклали під нього, і він на ньому сидів. Аарон же і Ор підтримували його руки, – один звідси, другий звідти. І Мойсееві руки були непорушні аж до заходу сонця» (Вих.17:11–12).

Перед читачем може постати питання: чому Мойсей пішов на гору? Що значили для євреїв підняті руки вгору?

По-перше, битва була нерівною: професійна армія напала на ще вчорашніх рабів, неорганізованих, погано озброєних, без бойового досвіду.

По-друге: ще вчора вони бачили наслідки своєї недовіри Богові – бунт проти Мойсея через відсутність води. Але після Божого втручання євреї отримали не лише воду, а й напад амалікитян.

По-третє. І це найважливіше! Євреям потрібно було БАЧИТИ присутність Бога, Який вивів їх із комфортного рабства в дискомфортну свободу. Це розумів Бог, це розумів і Мойсей.

Саме тому Мойсей пішов на видиме місце і молився з піднятими руками. Чи міг він молитися у шатрі? Звісно! Чи міг він молитися з опущеними руками? – ТАК! Та в цьому випадку воїнам потрібно було бачити безперервну присутність Бога. Це не лише піднімало їхній моральний дух, бойовий настрій. Це ще й робило їх вільними від докорів совісті за невір'я, що в свою чергу робило їх внутрішньо вільними. Тому перемога над амалікитянами була перемогою над зовнішнім і внутрішнім рабством, ствердженням у зовнішній і внутрішній свободі, свідченням Божої сили і присутності зі Своїми обраними, шляхом для розвитку віри Божої для Божих людей.

Ще один епізод дії Божої через священство в період воєнних дій записаний у 31 розділі Книги Чисел. Війна з мадіямцями. Так-так, із народом, з якого походила дружина Мойсея та її родина. З народом, якому служив тесть Мойсея Йотор (Ітро, в іншому перекладі). «І Мойсей послав їх із їхнім військом – тисячі за тисячами, з кожного племені, – і Фінееса сина Елеазара, сина Аарона, і священний посуд і труби для оповіщення були в їхніх руках» (Чис. 31:6). 12-титисячне військо євреїв перемагає. Не маємо кількісного складу армії мадіямців^[18]. Але біблійне свідчення про 32 тисячі полонених дівчат дає можливість думати про суттєву перевагу мадіямського війська. Битва була жакливою, бо євреї стратили всіх воїнів і всіх дорослих жінок, спалили всі міста і села.

Із цього біблійного тексту не зовсім зрозумілим є статус Фінееса, чи був він на той час священником, чи ні, але як онук Аарона і син Елеазара мав би бути священником чи в цей час, чи пізніше. Його функцією у цій війні мало бути точне дотримання Божого слова – знищення всіх ворогів. Оскільки це повеління не було виконане на полі бою, то після гніву Мойсея євреї повинні були знищити всіх ворогів вже після бою. Крім повеління про знищення ворогів Мойсей наказав провести очищення: «Ви ж отаборіться за табором на сім днів. Кожен, хто вбив і доторкнувся до вбитого, нехай очиститься третього дня і сьомого дня, – ви і ваш полон» (Чис. 31:19). Відбулося очищення і людей, і одягу, і трофеїв за межами проживання воїнів (Чис. 31:19).

Ще одна важлива деталь. Священник Елеазар не лише доповнює наказ про очищення, але й бере участь в справедливому розподілі завойованого майна при Мойсеєві (Чис. 31:51–54) та Обіцяної землі за часів Ісуса Навина (Чис. 34:17, Нав. 14:1). Розподіл трофеїв проходив після фізичного, ритуального і психологічного «очищення».

Завершенням цієї історії є надзвичайно важлива інформація про воєначальників Мойсея: ніхто із єврейського війська не загинув (Чис. 31:47–48).

Висновки про служіння священників воїнам-євреям у визвольній боротьбі єврейського народу проти амалікітян і мадіямців:

- Для єврейських воїнів ці війни були вимушеними.
- У бою воїни хотіли бачити присутність Бога. Це надавало їм сил для перемоги, звільняло від почуття провини перед Богом, звільняло від рабської ідеології.
- Бути підзвітними і чесними, навіть якщо не до кінця виконано наказ.
- Бути стриманими у здобутку трофеїв і мудрими в їхньому розподілі.

^[18] Битва Фінееса з мадіанітянами кінець XIII ст. до н.е.: <https://vseosvita.ua/library/voenna-istoria-ludstva-bitva-fineesa-z-madianitanami-kinec-hiii-st-do-ne-271608.html>

- Поділитися здобутими трофеями із священником.
- Роль Божої людини – постійно бути здатним відкривати, доносити своїм життям і служінням Божу присутність.
- Пильнувати за власним виконанням Божого слова і за тим, як це робили інші воїни.
- Беручи участь у розподілі трофеїв треба бути чесними і мудрими. Розподіл трофеїв проводити після фізичного, ритуального і психологічного очищення.
- Бути достеменними в «очищенні» душ і речей воїнів. Бути готовим до прийняття трофеїв від своїх воїнів.

Отже, на етапі зародження державності єврейського народу, який описаний в П'ятикнижжі Мойсея, священницьке служіння воїнам набуло таких рис.

Насамперед, воно формувалося в умовах вимушених війн. Монотеїстичний світогляд того часу сприяв відкриттю не агресивного божества, а Бога-Визволителя. Шлях єврейського народу до побудови теократичного суспільства виключав обоження як політичних, так і релігійних лідерів. Це було запорукою пошуків особистих стосунків із Богом і для цивільних, і для військових людей, а також урівнювало всіх у суспільстві перед Творцем незалежно від соціального статусу чи функціональних здібностей.

Священницьке служіння було спрямоване на збереження високого духовно-етичного стану воїнів як під час війни, так і після її закінчення.

Мета священника в служінні воїнам: відкрити ім'я Бога – Визволителя поневолених і Цілителя душ людських. У Своєму реабілітаційному задумі Творець направляє священника до стражденної душі, щоб потім Самому мати спілкування і привести таку душу до повної гармонії з самою собою і з Богом.

Порівнюючи жрецьке і раннє священницьке (описану в П'ятикнижжі Мойсеевім) служіння воїнам, виявлено як паралелі, так і значні відмінності. Паралелі помітні в такому: розвивається державність – розвивається армія – розвивається духовна діяльність серед воїнів.

Відмінностей значно більше.

1. *Місце і час застосування:* жрецька діяльність – у наступальних, загарбницьких війнах, священницька – в оборонних, визвольних війнах.
2. *Спрямування:* жрецька – прив'язує до жерця; священницька – прив'язує до Бога – Творця.
3. *За впливом:* жрецька – деструктивна для фізичного і, особливо, психічного здоров'я, священницька – конструктивна, цілюща духовно, психологічно і, якщо можливо, – фізично.

4. *За поведінкою*: жрецька – аморальна, священницька – високодуховна, високоморальна.
5. *Кінець для воїна*: жрецька – немає повернення до звичайного життя, шлях «вічного воїна», священницька – повернення до звичайного життя через реабілітацію.
6. *За способом впливу*: жрецька – обрядово-ритуальна, священницька – через слово.

ВИСНОВКИ

◆ У цьому дослідженні висвітлено основи священницького служіння воїнам за часів розвитку цивілізації в Месопотамії, розвитку віри Божої і державності за часів Авраама та Мойсея. Запропоновано також порівняльний аналіз жрецького сталого і священницького початкового відношення «священник – воїн».

Безсумнівним напрямком, який необхідно обрати для закладення основ священницького служіння воїнам сьогодення, є біблійний. Принципи і моделі авраамістичних релігій, описані в перших книгах П'ятикнижжя Мойсея є цілком відповідними для українського військового виміру сьогодні. Підсумовуючи дослідження, бачимо таку картину.

І військовим, і учасникам війни потрібно відкриття Бога – Визволителя поневолених і Цілителя душ людських. Звідси і випливають принципи священницького служіння воїнам і понівеченим війною душам людей, описані в цьому дослідженні.

1. Господь Бог, який створив цей світ, не створив війну як спосіб насильства і панування людини над собою подібними. Тому Він на стороні пригнічених і поневолених і готовий вести визвольну боротьбу Своєю божественною силою.
2. Безмежний і Всесильний Бог знає обмеженість і слабкість воїна в кровопролитних битвах допомагає воїну-визволителю і не засуджує його за ведення визвольної війни.
3. Вічний Бог, який існує в неприступному світі, піклується про фізичні, тимчасові потреби воїна-визволителя.
4. Милосердний Бог цінує травмовану війною душу воїна-визволителя і готовий її зцілити від наслідків пережитих стресових і травматичних подій.
5. Бог всякої втіхи приймає знехтувану людину навіть тоді, коли вона не може прийняти сама себе (воїн-визволитель після вбивства ворогів-нападників) і зцілює розтривожену совість, розбурхані емоції, болючу пам'ять, знесилений дух.

6. Для початкового сприйняття знехтуваного воїна і часткового його зцілення Всюдисущий Бог може діяти (використовувати) священника.
7. Найглибшу роботу зі зцілення людських душ, що занепадають у вирі під час війни, Бог-Цілитель веде особисто в умови відкритості до Нього і чесності воїна-визволителя.
8. Бог Премудрий готовий слухати сповідь (біль, розчарування, гнів на Бога, претензії, звинувачення, невір'я) воїна-визволителя без претензій і звинувачень задля зцілення зламаного серця.
9. Бог-Серцезнавець бачить і розуміє найтонші рухи душі людини (чи то страх загибелі, чи то бажання протистояти загарбницькому насильству), готовий вчити навіть через помилки і допомагати відновленню особистості.
10. Бог-Саваот готовий довести воїнам-визволителям Свою видиму присутність на полі бою зрозумілою для них мовою (і через публічну молитву священника, і через безмовні камені для допомоги священнику в часи фізичного виснаження, і через допомогу інших людей у продовженні Своєї невидимої присутності) навіть після невір'я і бунту проти Нього.
11. Справедливий Бог зацікавлений у справедливій нагороді воїнів-визволителів, їхніх сімей і тих, хто підтримував їх у визвольній війні.
12. Бог-Життедавець повертає воїнів-визволителів до мирного життя через реабілітацію Його методами, Його силою.

Священник, який має бажання служити воїнам, повинен знати принаймні такого Бога, щоб:

- не заважати Богові в Його праці у серцях воїнів-визволителів перед боєм, на полі бою і після бою;
- відкрити своїм життям і служінням воїнам і учасникам війни Великого Бога, Милосердного Бога, Бога-Життедавця.

Важка задача, важке служіння, велика ціна...

І усвідомлення цього приводить священника до святого тремтіння і молитви: «...Господи, Ти любиш воїнів-визволителів, Ти на їхньому боці... якщо хочеш, послужи хоч комусь одному із них через мене...»

Кінець першої частини. Продовження далі^[19].

^[19] В наступних частинах планується продовження дослідження біблійного свідення та історичного розвитку священницького служіння воїнам, його інституалізації, сьогоденних завдань і перспектив військового капеланства і священницького служіння військовим у майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Васильев Л.С. История религий Востока. – М., 1998. 386 с.
- Доісламський Близький Схід: історія, релігія, культура. Вип. 2. Збірник наукових статей / За редакцією М. О. Тарасенка. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2021. – 188 с.
- История европейской цивилизации. Близький Схід. За редакцією Умберто Еко / Пер. з італ. Харків : Фоліо, 2016. 1309 с.
- Лопухин А.П. Библиейская история Ветхого Завета. В 2-х томах. Т. 1. – Санкт-Петербург: Свято-Троицкая Лавра, 1998.
- Пилкингтон С.М. Иудаизм / Пер. с англ. Е.Г. Богдановой. – М., 1998. 399 ст.
- Печенюк І.С. Організація армій ранніх рабовласницьких держав давнього Близького Сходу і система їх комплектування. Воєнно-історичний вісник, 2(8) 2013, Збірник наукових праць Національного Університету оборони України. Київ, ЦП «Компринт», 2013, 158 с.
- Религии мира: энциклопедия. 2-е изд., перераб. – Оксфорд: Белфакс, 1994.
- Религиозные традиции мира. В 2-х томах. Т. 1. / Пер. с англ. – М., 1996.
- Якобсен Торкильд. Сокровища тьмы. История месопотамской религии. – М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1995. – 293 с.

Інтернет-джерела

- Авину Авраам бен Терах. <https://toldot.com/history/Avraam.html>
- Битва Фінееса з мадіанитянами кінець XIII ст. до н.е.: <https://vseosvita.ua/library/voenna-istoria-ludstva-bitva-fineesa-z-madianitanami-kinec-hiii-st-do-ne-271608.html>
- Воєнна історія людства: Битва Фінееса з мадіанитянами (кінець XIII ст. до н.е.) (Матеріал). <https://vseosvita.ua/library/embed/010oogr5-93d2.doc.html>
- Вплив культури Месопотамії на культуру старовинного світу. <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/12127>
- Гинцберг К. Л. Как Авраам с месопотамскими царями воевал. <https://ja-tora.com/kak-avraam-s-mesopotamskimi-tsarami-voeval/>
- Жрецтво. Див. в: Українська релігієзнавча енциклопедія (ure-online.info).
- Кодекс Хаммурапі. <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Year=-1757>
- Кодекс Хаммурапі: історичний контекст, характеристика, закони. <https://uk.warbletoncouncil.org/codigo-de-hammurabi-2197> Мочалов М.Ю. Древняя Ассирия. – М. : Ломоносовъ, – 2014. – 240 с. – (История. География. Этнография). Раздел "Военные ритуалы". <https://coollib.com/b/287257-mihail-yurevich-mochalov-drevnyaya-assiriya/read#r34>
- Спасение Лота и Мелхиседек. <https://logosinfo.org/2015/08/05/spasenie-lota-i-melxisedek-kommentarij-k-ezhednevnoj-glave/>
- Сорокін В. Історико-культурний фон Старого Заповіту. <https://www.bible-center.ru/ru/book/context/god>
- Тюрменко І.І., Горбула О.Д. Культурологія: теорія та історія культури: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури. 2004. – 368 с. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4234.html>